

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΚΜΗ
ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ (1259 μ.Χ.)

α) Δυνάμεις και παράγοντες στον έλλαδικό χώρο τὸ 1259. — Σχέσεις-στόχοι

Τὴν πρώτη Ἰανουαρίου τοῦ 1259, ὅταν ἀνέβηκε στὸ θρόνο τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας ὁ Μιχαήλ (Κομνηνός) Παλαιολόγος, ὁ πολυάξιος στρατιώτης καὶ διπλωμάτης «qui estoit a cellui temps li plus grant guerrier dou monde»¹, πὸ ἐγκατέστησε σταθερὰ γιὰ διακόσια χρόνια μέσα ἀπὸ τρομερὰ δύσκολες συνθήκες, μιὰ κληρονομικὴ ἡγεμονία στὴ Βασιλεύουσα, στὴν Κωνσταντινούπολη βασιλεύε ὁ Φράγκος Κόμης τῆς Φλάνδρας, τοῦ Αἰνώ καὶ τοῦ Ναμὺρ Βαλδουίνος II.

Ἡ παλιὰ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχε διαιρεθεῖ σὲ σχετικὰ μικρὲς ἡγεμονίες—βασίλεια-δεσποτάτα-δουκάτα καὶ βαρονίες—, πὸ τις διοικούσαν «ἐργῶ ἢ τύποις» ἡγεμόνες Ἕλληνες ἢ Λατίνοι. Στὴν πραγματικότητα ὅμως αὐτοὶ οἱ δεῦτεροι ἐξυπηρετοῦσαν, παρὰ τὴ θέληση καὶ τὴ βουλή τους, τὰ συμφέροντα τῶν ἐντολοδόχων τους, δηλ. τοῦ βασιλέα τῆς Γαλλίας, τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τοῦ Βασιλείου τῶν δύο Σικελιῶν, τῆς Ἁγ. Ἐδρας κ.λ.

Μετά τὸ 1204, στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς ἡπειρωτικῆς Αὐτοκρατορίας, ἦταν τὸ Βασίλειο τῆς Νικαίας, (καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ 1223 τὸ κακότυχο Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης), τὸ Βασίλειο τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου. Τὸ ὑπόλοιπο καὶ ἀρκετὰ μεγάλο ὅμως μέρος τῆς χώρας παρέμενε στὰ χέρια τῶν Φράγκων, δηλ. οὐσιαστικὰ καὶ στὸν ἄλλο ἀπὸ τὸν φεουδαρχία τῆς Δύσεως ἀκολουθοῦσε τὴν ἱστορικὴ τῆς πορεία. Δυστυχῶς, μεταξὺ τῶν τριῶν κληρονόμων τοῦ Βυζαντινοῦ μεγαλείου καμμιὰ ἢ ἐλάχιστη συνεννόηση ὑπῆρχε καὶ γιὰ αὐτὸ κάθε προοπτικὴ σταθερῆς συνεργασίας μεταξὺ τους ἦταν ἀρκετὰ καταδικασμένη.

Τότε ἀκριβῶς συνέβηκε ἓνα σημαντικὸ γεγονός στὸν ἑλλαδικὸν ἄλλο, πὸ ἐγινε ἢ ἀφορμὴ καὶ τὸ πρῶτο σκαλοπάτι γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας Ἑλληνικῆς ἀκμῆς, παρὰ τὴ σύγκρουση ἀντιμαχόμενων προσωπικῶν ἐπιδιώξεων καὶ φιλοδοξιῶν.

Τὸ γεγονός αὐτὸ στὴ μεσαιωνικὴ αὐτὴ περίοδο δὲν ἀναγνωρίστηκε ὅπως ἔπρεπε καὶ ἴσως γιὰ πολλοὺς ἀκόμα σήμερα δὲν ἔχει πάρει τὴ θέση

1. Ἁ δ. Ἁ δ α μ α ν τ ί ο υ, Τὰ χρονικά τοῦ Μορέως, ΔΙΕΕ 6 (1906) 605 (ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ Χρονικόν).

πὸ ἀρμόζει. Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς σταθμὸς ἀπ' ὅπου ξεπήδησε ὁ νέος Ἑλληνισμὸς, εἶναι ἡ μάχη τῆς Καστοριάς τὸ 1259 (ἡ μάχη τῆς Πελαγονίας, ὅπως τὴ λένε συνήθως) καὶ ἡ δημιουργία τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μορέως τῶν Παλαιολόγων. Καὶ εἶναι σημεδιακὸ ὅτι ὁ ὄρος «Ἑλλην», ἀπὸ τότε χρησιμοποιεῖται συστηματικά. Στὸ χρονικὸ τοῦ Μορέως διαβάζουμε:

*Διαβόντα γὰρ χρόνοι πολλοὶ ἀδτεῖνοι οἱ Ρωμαῖοι,
Ἐλληνες εἶχαν τὸ ὄνομα, οὕτω τοὺς ὠνομάζαν,
(Ἑλλ. Χρον. Μορ.)*

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἡγεμονία, πὸ εἶναι ὁ πυρήνας, ἀρχίζει μιὰ νέα ἑλληνικὴ ἀνανέωση, μὲ ἐθνικὴ συνείδηση καθαρὰ ἑλληνικὴ, γιὰ τὴ δημιουργία πολιτιστικοῦ, πνευματικοῦ, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ κέντρου, ὅπου καλλιεργεῖται ἡ ἑλληνικὴ ἀρετὴ.

Ἐκεῖ στὴ σπαρτιατικὴ γῆ, στὸ Μυστρά, γεννιέται ἡ πρώτη ὕλη γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς νέας Ἑλλάδας:

*Ρωμαῖοι γὰρ οἱ πλεώτεροι τῆς χώρας γὰρ ἐκείνης
ἐδιέβησαν σφραμελοὶ στοῦ Μεζιθρά τὸ κάστρον
(Κώδιξ Παρισίων Χρον. Μορ.).*

Ἄπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνα ἴσως καὶ προηγούμενα, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν Ἀγγέλων κυρίως τὸ 12ο αἰ., ἔχει τεθεῖ τὸ πρόβλημα γιὰ ἓνα νέο κέντρο ἐκτὸς τῆς Πόλης.

Φωτεινὲς μορφές, σοφοὶ καὶ στρατιωτικοί, τὴν ἐποχὴ τῆς κατάληψης τῆς Βασιλεύουσας τὸ 1204 ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ πρὶν ἀκόμα, εἶχαν δημιουργήσει στὸν Ἑλληνικὸ κόσμον (στὸ Βυζάντιο) μιὰ στρόφη, μὲ ροπὴ πρὸς τὰ Ἑλληνιστικὰ πρότυπα. Ὅταν τόσα κακὰ εἶχαν συσσωρευθεῖ καὶ ἄρχισε ὁ διαμελισμὸς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας—μὲ τὴν ἐξασθένηση τῆς κεντρικῆς διοικήσεως, τὴν αὔξηση τῆς δύναμης καὶ τὴ σχετικὴ ἀνεξαρτησία περιφέρειας καὶ ἀριστοκρατίας, τὴ διχόνοια, τὶς ἐμφύλιες συγκρούσεις, τὸ ἐμπόριο στὰ χέρια τῶν ξένων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ διεΐσδυση τῶν Τούρκων στὶς ἐπαρχίες καὶ τὴ μόνιμη ἀπειλὴ ἀπὸ βορρὰ καὶ δύση, —ἀπὸ τότε, εἶχαν βάλει τὸ ἐρώτημα πῶς, ποῦ, ἀλλὰ καὶ πότε θὰ ἔπρεπε νὰ τεθοῦν τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους, ἐνὸς νέου ὀργανισμοῦ, προσαρμοσμένου ὅμως πρὸς τὶς ἑλληνικὲς παραδοσιακὲς συνθηκὲς καὶ ἀξίες: «...παραδομένοι στὴν ὁμορφιά...τῆς Κωνσταντινούπολης... ξέχασαν οἱ Ἑλληνες, παρατηρεῖ ὁ Παν. Κανελλόπουλος στὸ βιβλίον του "Γεννήθηκα στὸ 1402", ὅτι ἡ αὐτοκρατορία πρέπει νὰ κρατιέται ἀπὸ τὶς ἄκρες τῆς καὶ ὄχι μονάχα ἀπὸ τὸ κέντρο. Ἄλλὰ οἱ ἄκρες εἶχαν παραμεληθεῖ καὶ χαθεῖ· μαζί τους εἶχε χαθεῖ ἡ χώρα ὀλόκληρη».

Ἡ μάχη τῆς Καστοριάς εἶναι ἡ ἀφορμὴ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρω-

τήματα, με τὸ σχηματισμὸ τελικὰ μέσα στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, —ἔστω και πρόσκαιρα—μιᾶς ὀλοκληρωμένης ἔννοιας Κράτους, ποὺ θὰ περιέχει μαζί με τὴν ἰδέα τῆς ἐνότητας και βυζαντινὴ παράδοση συνδυασμένη με ἰκανὴ κρατικὴ ὀργάνωση¹.

Ἡ διαφορὰ στὶς ἀπόψεις γιὰ τὴν κληρονομιά και συνέχιση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὶς δύο ὁμόδοξες και συγγενικὲς ἑλληνικὲς ἡγεμονίες, τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου και τοῦ Βασιλείου τῆς Νίκαιας, ἔφθασε τελικὰ στὴ σύγκρουση ἀνάμεσά τους. Σ' αὐτὴ τὴ διαμάχη εὐτύχημα ἦταν γιὰ τοὺς Ἑλληνες (ὅπως ἀπὸ τὴ συνέχεια φάνηκε), ὅτι ἀνακατεύτηκαν και οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς παλιᾶς Ἑλλάδος, με ἀρχηγό τους τὸν περίφημο Γουλιέλμο Β' Βιλλεαρδουίνο Πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας και τοῦ Μορέως, ποὺ εἶχε παντρευτεῖ γιὰ τρίτη γυναίκα τὴν πανέμορφη Ἄννα ἢ Ἀγνή, κόρη τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β'.

Ἡ δυτικὴ Μακεδονία και ἡ περιοχὴ τῆς Καστοριάς - Μοναστηρίου τὸ Σεπτέμβριο-Ὀκτώβριο τοῦ 1259 ἦταν ὁ χῶρος ὅπου συγκρούστηκαν οἱ δύο παρατάξεις.

Ἐδῶ εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ γυρίσουμε λίγο πίσω γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε σὲ τί ἀποβλέπανε οἱ ἀντίπαλοι και γιὰ τὴν κατέληξε ἡ διάσταση σὲ τέτοιο κρίσιμο σημεῖο.

Τὰ δύο ἀνεξάρτητα Βυζαντινὰ βασίλεια τῆς Νικαίας και (τῆς) Ἡπείρου, προσμένανε τὴν εὐκαιρία γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Βασιλεύουσας και προετοιμαζόταν ἀπὸ πολὺ χρόνον, ἀπογυμνώνοντας τοὺς Λατίνους κατακτητὲς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὰ γύρω ἐδάφη τῆς. Ὁ δεσπότης Μιχαὴλ παίρνοντας μεγάλες ἐκτάσεις ἀπὸ τὴ παλιὰ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία στὴν κυρίως Ἑλλάδα και Ἀλβανία, ἐνῶ ὁ Βατάτζης και ὁ Λάσκαρης κατακοῦσαν τὶς ἀσιατικὲς και στὴν εὐρωπαϊκὴ μεριὰ περιοχὲς γύρω ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία περιοριζότανε στὸ χῶρο τῆς Πρωτεύουσας με μιὰ μικρὴ ζωτικὴ ἔκταση ὀλόγυρά της.

Ὅταν τὸ 1258 ἀνέλαβε, μετὰ ἀπὸ ἐπανάσταση, τὴ διοίκηση τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὁ Δεσπότης τῆς Ἡπείρου σκέφθηκε ὅτι τώρα ποὺ ἀκόμα ἡ θέση τοῦ Παλαιολόγου δὲν ἔχει ἐδραιωθεῖ

1. Μετὰ τὸ ἴδιο περίπου πνεῦμα ὁ Ν. Σ β ο ρ ῶ ν ο ς γράφει ἐνδεικτικὰ: «Γιὰ τὸν δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι, ὅταν ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου μένει, ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ αἰ., τὸ μόνον συστατικὸ στοιχεῖο τῆς αὐτοκρατορίας, και, ἀπομονωμένος και περικυκλωμένος ἀπὸ ἐχθρικοὺς πλέον λαοὺς-ἐθνοῦς, ἀρχίζει νὰ παίρνει βαθύτερη συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του σὰν ἰδιαίτερης πολιτικῆς και πολιτισμικῆς ὄντοτητας, ξαναπαίρνει τὸ δρόμον, ἀπ' τὸν ὁποῖο ἐπὶ αἰῶνες εἶχε ἀπομακρυνθεῖ, πρὸς τὶς ἱστορικὲς του πηγές». Αὐτὰ ἐπισημαίνει στὴν Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας, Ἀθήνα 1976, προλεγόμενα.

καλά, ἦταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ τὸν ἐξουδετερώσει. Τότε, κάνοντας ἕναν ἐπιδέξιμο ὑπολογισμό ἀφοῦ πάντρευε (1259) τὴ μιά του κόρη Ἑλένη μὲ τὸν πολὺ ἱστορημένο, νόθο γιό, τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου Β΄ Χοχενστάουφεν, Μαμφρέδο, τὸν ἄτυχο ἡγεμόνα τῆς Σικελίας ποῦ εἶχε καταλάβει ἀπὸ τὸ 1258¹ καὶ ὀρισμένες ἀκτὲς τῆς Ἡπείρου γρῶν ἀπὸ τὸ Δυρράχιο καὶ τὴν Αὐλώνα, στὴ συνέχεια δίνει σὲ γάμο τὸν ἴδιο χρόνο (βλ. σχετ. Μηλιαράκη, Ἱστορία τῆς Νικαίας) τὴν ἄλλη του κόρη Ἄννα ἢ Ἀγνή στὸν πολυμήχανο, ἐμπειροπόλεμο καὶ παντοδύναμο Πρίγκηπα τοῦ Μορέως Γουλιέλμο Β΄ Βιλλεαρδουίνο². Ἐτσι δημιουργεῖται ἕνας συνασπισμὸς ἀπὸ τρεῖς συμμάχους, ποῦ ὁ καθένας τους, χωρὶς νὰ ἐκδηλώνει τὶς ὑστερόβουλες σκέψεις του, ἀποβλέπει σὲ διαφορετικὴ ὠφέλεια. Ὁ Nicol³ λέει ὅτι ἡ συμμαχία αὐτὴ περιεῖχε τὸ σπέρμα τῆς διαλύσεως. Ἀναλύοντας σύντομα τὰ κίνητρα τοῦ καθενός, θὰ προσδιορίσουμε καὶ τοὺς τελικοὺς σκοποὺς του. Καὶ πρῶτα, ὁ Μιχαὴλ τῆς Ἡπείρου θέλει νὰ στεφθεῖ αὐτὸς μοναδικὸς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἡ ὅλη κίνησή του εἶναι ὀλοφάνερη. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ Γουλιέλμο Β΄, ἔχει κυριαρχήσει σχεδὸν ὅλης τῆς Πελοποννήσου καὶ χωρὶς ἀμφιβολία, δὲν εἶναι ἀπίθανο, ἀποβλέπει στὴν κατάκτηση καὶ ἡγεμονία ὅλης τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος δημιουργώντας ἕνα νέο λατινικὸ βασίλειο, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν Μαμφρέδος, ποῦ εἶχε περίφημο καὶ ἀξιόμαχο ναυτικὸ στόλο, ἐποφθαλμιοῦσε νὰ κυριαρχήσει στὰ Ἡπειρωτικὰ ἐδάφη καὶ νὰ προχωρήσει ἀκόμα, κάνοντας πρωτεύουσά του τὴν Θεσσαλονίκη. Πάντως, ἡ κύρια ἐπιθυμία καὶ ὁ πρῶτος στόχος χωριστὰ γιὰ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς τρεῖς συμμάχους ἦταν ἡ κατάληψη τῆς Θεσσαλονίκης σὰν ἀρχικὸς τους σκοπός.

Ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξιστορήσουμε γιὰ τὴν εὐνοϊκὴ θέση ποῦ κατέχει ἡ Θεσσαλονίκη, ποῦ τὴν ἔκανε νὰ εἶναι κέντρο τῶν ἀντιμαχόμενων παρατάξεων. Ἀπὸ ἀνατολὴ, δύση, βορρὰ καὶ νότο, ὅλοι, προσπαθοῦσαν νὰ γίνουν κάτοχοί της τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἦταν τὸ στρατιωτικὸ ὄρμητήριο καὶ τὸ ὀδικὸ κλειδί πρὸς τὸν Ἑβρο, Κωνσταντινούπολη καὶ Δυρράχιο μέσφ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ. Ἐπειτα εἶχε ἀνεπτυγμένο ἐμπόριο μὲ πλούσια ἐνδοχώρα καὶ σπουδαῖο λιμάνι ἀπ' ὅπου διοχετεύονταν ἐμπορεύματα καὶ ἄλλα

1. Βλ. Κ. Χόπφ - Ι. Ρωμανοῦ, Γρατιανὸς Ζώρξης, αὐθέντης Λευκάδος, Κέρκυρα 1870, σ. 139, σημ. 1 καὶ Ἀντ. Μηλιαράκη, Ἱστορία τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1898, σ. 526.

2. Γιὰ τὶς χρονολογίες τοῦ γάμου τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ Γουλιέλμου, ὑπάρχει ἀσυμφωνία. Ἐδῶ ἀκολουθεῖται ἡ μιά θέση (βλ. σχετικῶς Ρωμανοῦ, Γρατιανὸς Ζώρξης - Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. 5ος - Α. Μηλιαράκη, Ἱστορία τῆς Νικαίας). Νεώτεροι ἐρευνητὲς παραδέχονται ὅτι ὁ γάμος τοῦ Γουλιέλμου ἐγίνε τὸ 1258.

3. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν), τ. 9ος, σ. 95.

εἶδη πρὸς καὶ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο καὶ Μ. Ἀνατολή, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο. Ἀκόμα ἐκεῖ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἀνώτερες διοικητικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἀρχὲς καὶ τὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένο. Ὅλα αὐτὰ τὴν ἔκαναν μία περίλαμπρη καὶ ἀξιοζήλευτη πόλη, ποὺ Φράγκοι, Βούλγαροι καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ Βασιλείου προσπαθοῦσαν νὰ τὴν ἔχουν δική τους μετὰ τὸ 1204.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Παλαιολόγος γιὰ νὰ κερδίσει προφανῶς χρόνον, κάνει μία τεράστια διπλωματικὴ προσπάθεια στὴν Ἀγ. Ἐδρα καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς συμμάχους, ποὺ τελικὰ ἀπέτυχε. Συγχρόνως μὲ μιὰ αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση, ἀναγκάζει τὸν Μιχαὴλ Β' νὰ ὀπισθοχωρήσει μέσα ἀπὸ τὰ δυτικομακεδονικὰ βουνὰ ὡς τὴν Αὐλώνα ποὺ κατέχεται ἀπὸ τὸν Μαμφρέδο, «ἐς τὰ τοῦ Αὐλώνος ἰππήλατα», ὅπως λέει ὁ Γρηγορᾶς.

β) *Στρατιωτικὲς προετοιμασίαι καὶ ἐνέργειαι. Τοποθεσία*

Οἱ ἀντίπαλοι τώρα προετοιμάζονται γρήγορα καὶ συστηματικά. Ὁ στρατὸς τοῦ Παλαιολόγου προελαύνοντας ἀπὸ τὰ Βοδενά, κυριεῦει τὸ Πρίλαπον (Περλεπὲ)— «σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτοῖς εἰς τὸ τοῦ Πριλάπου ἄστου γενέσθαι, ὅπως αὐτῷ διασώσειαν» (Ἀκροπολίτης), —καὶ τὴν Ἀχρίδα, μαζί μὲ πολλὰ ὄχυρά μέρη γύρω της. Τώρα πιά συγκεντρώνει τίς δυνάμεις του καὶ προχωρεῖ περίπου μέχρι τὴ σημερινὴ Κορυτσά, στὴν περιοχὴ τῆς Ἀχρίδας (Ὀχρίδα), κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου ποὺ τὸν ὀνομάζει σεβαστοκράτορα. Μαζὶ μ' αὐτὲς τίς δυνάμεις του, ποὺ ὁ κύριος ὄγκος τους ἔχει ἐνισχυθεῖ ἀπὸ τίς φρουρὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, περιλαμβάνει καὶ ἐλαφρὰ ὀπλισμένους Κουμάνους, Τούρκους καὶ σύμφωνα μὲ τὸ χρονικὸ τοῦ Μορέως

*Κουμάνους εἶχεν μετ' αὐτοῦ ὅπου ἦσαν δύο χιλιάδες
 διατὸ ἦσαν ἐλαφρότεροι ἀπ' ὅλα τὰ φουσαῖτα,
 ὁμπρὸς ἐκαβαλλίκευαν τὸν τόπον νὰ ἀποσκεπάζουν.
 Ἀπαύτους γὰρ ἀπέρχονται οἱ τριακόσιοι Ἀλλαμάνοι
 τοὺς Οὐγγρους γὰρ ἐδιόρθωσεν καὶ ἦσαν τὸ ἄλλο ἀλλάγι
 καὶ ἀπ' ἐκείνους ἐρχόντησαν οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βουλγάροι
 καὶ ἀπέκει ἐκεῖνος ἐρχετον μὲ τοὺς Ρωμαίους καὶ Τούρκους.
 Καὶ ὅσον διεχώρησεν ὅλα του τὰ ἀλλάγια,
 εἴκοσι ἑπτὰ εὐρέθησαν ἀλλάγια καβαλλάροι.*

(Ἑλλ. Χρον. Μορέως)

ὅπου βλέπουμε, ὅτι εἶχε καὶ Γερμανοὺς (Ἀλαμάνους), Οὐγγρους, Σέρβους καὶ Βούλγαρους ἰππεῖς, (κατὰ δὲ τὸν ἱστορικὸ Παχυμέρη καὶ ἓνα σῶμα Περσῶν).

Ὁ Μιχαὴλ ἔχει ἀναγκαστεῖ ν' ἀποτραβηχτεῖ πέρα ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς σημερινῆς νοτιοανατολικῆς Ἀλβανίας, πού τότε ὀνομαζότανε νότ. Ἡπειρος (Μηλιαράκης, Ἱστορία τῆς Νικαίας, σελ.525-526) καὶ ἰδιαίτερα στὰ πεδινά, κοντὰ στὴν Αὐλώνα πού βρισκότανε στὴν κατοχή, ὅπως εἶπαμε, τοῦ Μαμφρέδου. Ἐκεῖ ἀνασυγκροτεῖ τὶς δυνάμεις του. Ἔχει μαζί του, τὸ γιό του Νικηφόρο, διοικητὴ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ὁ ἄλλος γιός του, ὁ νόθος Ἰωάννης—«εἶχεν καὶ ἕτερον υἱὸν ὅπου γὰρ ἦτο νόθος» (στίχ. 3087 Ἐλ. Χρ. Μορέως)—, ἔρχεται κι' αὐτὸς μὲ ἀρκετὴ δύναμη ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βλαχία (Θεσσαλία). Τὸ στράτευμα τοῦ Μιχαὴλ Β' ἐνισχύουν οἱ 400 Γερμανοὶ (1.500, λέει ὁ Ἀκροπολίτης) πού ἔστειλε ὁ Μαμφρέδος (γιατὶ ὁ ἴδιος δὲν ἔλαβε μέρος)¹, καὶ κυρίως ὁ ἄλλος γαμπρός του ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος πρίγκηπας τοῦ Μορέως, σὺν ἀρχηγὸς τῶν συγκεντρωμένων Φράγκων ἀπὸ τὸ Μοριά, Εὐβοία, Θήβα, Κεφαλλονιά (ἢ συμμετοχὴ τῶν Φράγκων τῆς Κεφαλλονιάς ἀμφισβητεῖται²), Ἀθήνα, Σάλωνα, ἀκόμα καὶ μερικῶν Ἑλλήνων³.

Οἱ φεουδάρχες τῶν μερῶν αὐτῶν δὲν ἐδίστασαν νὰ δώσουν τὴν παρουσία τους καὶ τὴ βοήθειά τους σ' ἓνα τόσο ἐξαιρετικὸ ἡγεμόνα, ὅπως ὁ Γουλιέλμος. Ἄλλωστε ὑπῆρχε ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀσσιζῶν ἢ Συνηθειῶν (σύνολο φεουδαρχικῶν ἐθιμικῶν νόμων), πού κανόνιζε τὶς σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις τῶν (Φράγκων μεταξὺ τους καὶ τῶν ἡγεμόνων τους στὶς κατεχόμενες περιοχές, πού ἦταν δεσμευτικὴ γιὰ ὅλους τοὺς Φράγκους. Ἦταν σὺν ἓνα εἶδος ἀπαράβατου ἱπποτικῶν κώδικα.

Καθὼς βλέπουμε, καὶ στὶς δυὸ παρατάξεις ὑπῆρχε ἀνομοιογένεια στὴ συγκρότηση τοῦ στρατοῦ. Ἡ δύναμη τοῦ Δεσπότη Μιχαὴλ τελικὰ συγκεντρώνεται στὴν Καστοριά, καὶ μὲ στόχο τὸ Πρίλαπον ἀρχίζει νὰ προχωρεῖ πρὸς τὰ βορειοανατολικά, κρίνοντας ὅτι ἡ περιοχὴ ἐκείνη (δηλ. τοῦ Πρίλαπου), εἶναι πρόσφορη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του, ἀφοῦ ἔτσι κόβει καὶ τὸν κυριότερο δρόμο τοῦ ἐχθροῦ γιὰ ἐπαφὴ του καὶ ἀνεφοδιασμὸ ἀπὸ τὸ κέντρο, δηλ. δυτικὴ Μακεδονία-Θεσσαλονίκη-Θράκη, ἐνῶ ὁ ἴδιος διὰ

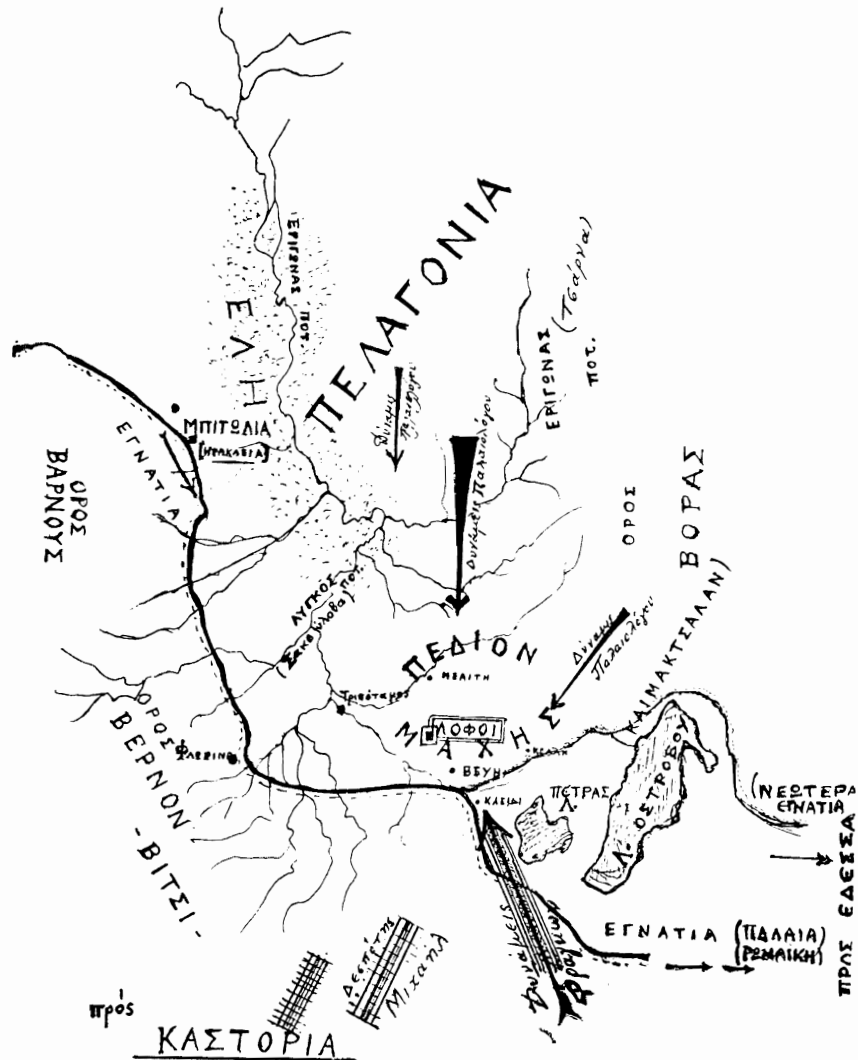
1. Ὁ Μ. D e n d i a s, Le roi Manfred de Sicile et la bataille de Pelagonie, «Melanges Diehl» (Paris 1930), θέλοντας νὰ δικαιολογήσει τὸν Παχυμέρη πού λέει ὅτι ὁ στρατὸς πού ἔστειλε ὁ Μαμφρέδος ἦταν τρεῖς χιλιάδες, πιθανολογεῖ ὅτι, μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὶς τρεῖς χιλιάδες, μόνο οἱ 400 ἦταν ἱππεῖς πού τοὺς εἶχε διαλέξει ἓναν κι ἓναν ὁ Μαμφρέδος ἀπὸ τὴ Γερμανία καὶ Ἰταλία, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἦταν τοξότες Σαρακηνοί, — ἀν καὶ αὐτὸ θεωρεῖται ὑπερβολή — βλ. καὶ Μ η λ ι α ρ ά κ η, Ἱστορία Νικαίας καὶ Ἱστορία Βυζαντινῆς Αὐτοκρατ. Πανεπιστημίου Καίμπριτζ (ἔκδ. Μέλισσα) τ. 1-2.

2. Βλ. λεπτομέρειες I. Ρ ω μ α ν ο ὦ, Γρατιανὸς Ζώρζης, σ. 142.

3. Ὁ Κ. Γ ι α ν ν α κ ό π ο υ λ ο ς, Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἡ Δύσις, Ἀθήνα 1969, σ. 62 σημ. 81, ἀναφέρει ὅτι στὸ ἀραγωνικὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως, ὑπολογίζονται σὲ 20.000 ὀπλίτες ὁ στρατὸς τοῦ Γουλιέλμου καὶ σὲ 25.000 τοῦ Δεσπότη. Ὁ ἀριθμὸς κατὰ τὴ γνώμη μας, φαίνεται διογκωμένος.

της Έγνατίας οδοῦ θὰ ἐλέγχει καὶ θὰ μπορεῖ εὐκόλα νὰ προωθηθεῖ πρὸς νότο καὶ ἀνατολή.

Ὁ σεβαστοκράτορας I. Παλαιολόγος κατευθύνεται τὸν ἴδιο χρόνο πρὸς

Σχεδιάγραμμα περιοχῆς πεδίου μάχης Καστοριῶς καὶ σημερινὰ τοπωνύμια

νότο καὶ λίγο ἀριστερά, στὴ κοιλάδα ἀνάμεσα στὸ ὄρος Βαρνοῦς καὶ Βόρας (Καϊμακτσαλάν), στὴ λεκάνη τῆς κάτω καμπῆς τοῦ ποταμοῦ Ἐριγόνα, ἐνῶ συγχρόνως προωθεῖ καὶ ἐνισχύει τὶς γραμμὲς ποὺ βρίσκονται στὰ ὄρεϊνά (βλ. σχεδιάγραμμα).

Ἡ συνάντηση τῶν δύο στρατιῶν γίνεται βόρεια τῆς Καστοριάς, στὸ λεκανοπέδιο τοῦ Μοναστηρίου (Πελαγονία-κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, Βιτώλια, Βουτέλιον κατὰ τὸν ἱστορικὸ Κεδρινὸ (ἀρχ. Ἡράκλεια). Στὸ χρονικὸ διαβάζουμε:

*Ἐλλὰ ἄς σταματήσωμεν ἐδῶ εἰς τοὺς Κάμπους τούτους
κι' ἂν ἔλθουν νὰ πολεμήσωμεν ἡμεῖς ἄς τοὺς δεχτοῦμε.
(Ἑλλ. Χρον. Μορέως)*

.....
*Στὴν χώρισιν τῶν ἀλλαγῶν, σ'ταῖς σύνταξες ποὶ ἐπῆκεν
ὁ Γιουλιάνος πρίγκηπας εἰς τὴν Πελαγονίαν,
αὐτοῦ καὶ ὄλοι οἱ Ρωμιοὶ ἔσωσαν εἰς τὸν Κάμπον
(Παρισινὸς Κώδιξ Χρον. Μορ.)*

στὴν τοποθεσία Βορίλα-Λόγγου στὴ περιοχή τῆς Λύγγου (ἀρχ. Λυγκηστίδος). Διάφοροι λόγοι γεωγραφικοί, ἐτυμολογικοί καὶ ἱστορικοί μᾶς κάνουν νὰ πιστεύουμε, ὅτι ἡ θέση αὐτὴ σήμερα βρίσκεται στὸν κάμπο μεταξὺ Καϊμακτσαλάν (Βόρας) καὶ Φλωρίνης, εἰδικὰ κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Λόφοι καὶ ἴσως λίγο πιὸ νότια, βόρεια τῆς Καστοριάς¹. Πρέπει νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ διάφορες πηγές ὅτι βρισκόμαστε γύρω στὰ τέλη Αὐγούστου μὲ ἀρχές Σεπτεμβρίου τοῦ 1259, ἂν καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ μνημονεύουν διαφορετικὲς ἡμερομηνίες ἀπὸ Ἰούλιο ὡς Ὀκτώβριο τοῦ ἰδίου ἔτους².

Ποιὰ ἀκριβῶς ἦταν ἡ δύναμη τῆς κάθε παρατάξεως δὲν μᾶς ἔχει γίνει γνωστό, μὲ μεγάλη πιθανότητα ὁμοίως ὁ στρατὸς τοῦ Δεσπότη καὶ τῶν συμμάχων του ἦταν πολυαριθμότερος. Ἡ σύγκρουση ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ πλησίαζε. Ὁ Παλαιολόγος τότε ἐφήρμοσε μία ρεαλιστικὴ τακτικὴ φθορᾶς καὶ ψυχολογικοῦ πολέμου, ἐκμεταλλευόμενος τὸ ἔδαφος καὶ τὴν ἀνομοιογένεια τοῦ (συμμαχικοῦ) στρατοῦ τῶν ἀντιπάλων του. Ἐτσι ἐπηρέαζε τὸ ἠθικὸ τοῦ ἐχθροῦ. Καθὼς λέει ὁ Ράνσιμαν, τὰ τεχνάσματα αὐτὰ περιλαμβανότανε στὴν πολεμικὴ τακτικὴ ποὺ μελετοῦσαν μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο οἱ Βυζαντινοί³. Πρῶτα πρῶτα (ὁ Παλαιολόγος) ἔκανε συνεχεῖς μικροεπιδρομὲς μὲ ἐλαφρὲς μονάδες, καταστρέφοντας τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀντιπάλων του, σκορπώντας τὴν ἀμφιβολία καὶ δημιουργώντας ἐκνευρισμό·

1. Α. Μηλιαράκη, Ἱστ. τῆς Νικαίας, Σωτ. Λιάκου, Τὰ 150 ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τῆς Λύγγου, Θεσσαλονίκη 1961, Vasiliev, Ἱστορία Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθήνα 1973.

2. Ὁ Α. Βον (La Morée Franque, τ. 1ος, Paris 1969) σημειώνει, τέλη Σεπτεμβρίου. Ὁ Νικόλλεϊ, Ἰούλιος (The Date of the Battle of Pelagonia, «Byzantinische Zeitschrift» XLIX, 1956).

3. Τὸ χρονικὸ τοῦ Μορέως καὶ οἱ ἱστορικοὶ Ἀκροπολίτης (χρονικὴ Συγγραφή), Παχυμέρης, Γρηγοράς, μᾶς διηγοῦνται τὰ σχετικὰ (τεχνάσματα).

ἔπειτα ἐγέμισε τὰ γύρω ὑψώματα μὲ ντόπιους χωριάτες σὰν καβαλάρηδες ἀπάνω σὲ διάφορα ὑποζύγια:

*Ἦφρασαν τὰ γελάδια τους, ὄνικὰ καὶ φοράδια,
Καὶ ἄλλα ἐκαβαλλίκευσαν ἀπάνω ἐκ τὰ βουνία,
Καὶ ἐφαίνοντα ἀπὸ μακρὰ, ὅτ' εἶναι καβαλλάρων),
(Κώδιξ Παρισινός, Χρονικῶν Μορ.).*

ἔτσι ποὺ ἔδειχνε ὅτι ὁ στρατός του ἦταν ἀμέτρητος, ἐνῶ συγχρόνως ὅλοι μαζί ἔκαναν μεγάλο θόρυβο, φώναζαν καὶ ἄναβαν τὸ βράδυ χιλιάδες φωτιές. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔφευγαν καὶ πήγαιναν στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο, ὅπου διέδιδαν φανταστικά πράγματα γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Παλαιολόγου.

Ὁ Παλαιολόγος διαίρεσε τὸ στρατό του σὲ 27 τμήματα (ἀλλάγια). Πόση ἦταν ἡ δύναμη τοῦ κάθε ἀλλάγιου δὲν μᾶς εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ, Ὁ Α. Ἀδαμαντίου (Τὰ χρονικά τοῦ Μορέως) λέει: «Τὸ δὲ μικρὸν σῶμα στρατοῦ εἶναι ἀλλάγιον, διότι ἀλλάζει τμηματικῶς, σύνταξες δὲ τὰ συντεταγμένα σώματα»¹. Τὶς δυνάμεις του τὶς τοποθέτησε κατὰ τρόπο ὥστε οἱ βαριεὲς μονάδες, οἱ θωρακοφόροι καὶ τὸ βαρὺ ἵππικὸ νὰ εἶναι ψηλότερα στοὺς λόφους, ἐνῶ τοὺς ἑλαφρὰ ὀπλισμένους καὶ τοὺς τοξότες βάζει στὸν κάμπο.

γ) *Συμπεριφορὰ ἀντιπάλων. Ἡ μάχη τῆς Καστοριᾶς*

Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν πλησιάσει ἀρκετὰ μεταξύ τους καὶ ἄρχισαν τὶς ἀψιμαχίες. Στὴν ἔκβαση τῆς μάχης τότε δύο ξέχωροι παράγοντες ἔπαιξαν σοβαρὸ ρόλο: Ὁ πρῶτος δημιουργήθηκε ἀπὸ μιὰ διπλωματικὴ ἐνέργεια, ἓνα ἐξυπνο στρατήγημα τοῦ σεβαστοκράτορα Ἰωάννη. Ἔστειλε δηλ. ἓνα δῆθεν λιποτάκτη στὸ Δεσπότη μὲ διάφορες κολακεῖες, ἐπιχειρήματα καὶ ἐκφοβισμούς, καθὼς καὶ φανταστικὲς διηγήσεις γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὶς προθέσεις τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλὰ καὶ αὐτὲς τῶν ἰδίων του τῶν συμμάχων. Αὐτὲς οἱ πληροφορίες ἔκαναν τὸν Μιχαὴλ νὰ ἀμφιταλαντευθεῖ καὶ νὰ ἐπιηρεαστεῖ τόσο, ἴσως ἐπειδὴ προϋπῆρχε μιὰ δυσπιστία καὶ καχυποψία πρὸς τοὺς Λατίνους, γιὰ τὴν οὐσία αὐτοὶ ἦταν οἱ ξένοι καὶ οἱ κατακτητὲς ἐλληνικῶν ἐδαφῶν, ποὺ τώρα τὰ συμφέροντά τους ταυτίζανε ἀνάλογα μὲ τὶς βλῆψεις τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων.

Ὁ ἄλλος ἀστάθμητος παράγοντας ποὺ ἦταν ἀνεξάρτητος τῆς θέλησης τῶν ἀντιμαχόμενων, δὲν εἶχε ὑπολογιστεῖ στὴν πλάστιγγα. Τὸ δεῦτερο αὐτὸ

1. Ἀ λ λ ά γ ι ο ν λεγότανε συνήθως στοὺς βυζαντινοὺς, σῶμα στρατιωτικὸ, γιὰ τὴ σωματοφυλακὴ (τοῦ βασιλέως) (Κ ω ν. Π ο ρ φ υ ρ ο γ ε ν., De admin. Imp. 126). Ἀργότερα, στὴν αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας τὰ «ἀλλάγια» ἔκαναν χρεὴ βασιλικῆς φρουρᾶς, ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ «σωματοφύλακα».

ἀπρόβλεπτο γεγονός κάνει τὸ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου νὰ πάρει ὀριστικά τὴν ἀπόφαση, ν' ἀποσύρει δηλ. τὸ στρατό του καὶ νὰ μὴ λάβει μέρος στὴ μάχη. Πάλι τὶς λεπτομέρειες μᾶς τὶς δίνει ὁ Παχυμέρης. Φράγκοι ἰππότες ἔβλεπαν μὲ ἐρωτικές διαθέσεις τὴν πανέμορφη γυναίκα τοῦ νόθου γιου τοῦ (Δεσπότη) Μιχαήλ, Ἰωάννη, αὐθέντου τῶν Μεγαλοβλαχιτῶν (Θεσσαλίας), κόρη τοῦ Βλάχου ἄρχοντα Ταρωνᾶ. Ὁ Ἰωάννης ὑπερασπιζόμενος τῆς τιμῆς του ἀπείλησε ἐκδίκηση. Ὁ Βιλλαρδουῖνος τότε, θέλοντας νὰ ὑπερασπιστεῖ τοὺς δικούς του, τὸν εἰρωνεύτηκε λέγοντάς τον «νόθο» καὶ δείχνοντας τὸν Νικηφόρο, τὸν γνήσιο γιὸ τοῦ Μιχαήλ (τὸν κουνιάδο του), εἶπε: «αὐτὸς εἶναι ὁ ἀδελφός μου, ἐσὺ δὲ δὲν εἶσαι ἐλεύθερος, εἶσαι δοῦλος, ἐπειδὴ εἶσαι νόθος». Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἴσως νὰ ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ κάποια ἐνδόμυχη ζήλεια τοῦ Ἰωάννη γιὰ τὸν Νικηφόρο, γιατί ἤξερε ὅτι ὁ πατέρας τους πάντοτε εἶχε δεῖξει τὴν προτίμησή του στὸ δεύτερο (ὅπως αὐτὸ φάνηκε καὶ στὸ μέλλον). Συγχρόνως φαίνεται ὅτι διέκρινε τοὺς πονηροὺς σκοποὺς τῶν Λατίνων συμμάχων, ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ Δεσποτάτο, ἰδίως τοῦ βασιλιᾶ Μαμφρέδου καὶ ποὺ ὁ Νικηφόρος δὲν ἀντιλαμβάνότανε, ἢ ἴσως νόμιζε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἐκμεταλλευτεῖ μελλοντικά¹.

Ἔτσι ὁ Ἰωάννης θυμωμένος, προσεχώρησε στὸ στρατόπεδο τοῦ Παλαιολόγου, ἀφοῦ πῆρε ἔνορκο ὑπόσχεση ἀπ' αὐτόν, ὅτι δὲν θὰ πειράξουν τὸν πατέρα του καὶ τὸν ἀδελφό του καὶ ἂν τυχὸν τοὺς πιάσουν, θὰ τοὺς ἐλευθερώσουν ἀμέσως, μοναχὰ δὲ τοὺς Φράγκους θὰ πολεμήσουν καὶ οἱ δύο τους. Κατὰ τεκμήριο ἢ ἄποψη ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐπεισε τελικὰ τὸν Μιχαήλ Β' ν' ἀποσυρθεῖ φαίνεται νὰ εἶναι ἀληθινή, ἀφοῦ προὔπῆρχαν καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι ποὺ ἀναφέραμε. Τὴν ἴδια νύχτα ὅλος ὁ στρατὸς τοῦ Δεσπότη ἀποσύρεται.

Ὁ Βιλλαρδουῖνος ὁμως, μετὰ ἀπὸ σύσκεψη ποὺ κάνει μὲ τοὺς ἄρχοντες συμμάχους του, ὅπου ὑπερίσχυσε ἡ ἰπποτική νοοτροπία καὶ ἡ φιλοτιμία, παρὰ τὴν ἐλάττωση τῆς δυνάμεις του καὶ τὸ ἀφιλόξενο περιβάλλον, ἀποφασίζει νὰ μείνει καὶ νὰ δώσει μάχη. «Ἄφοῦ στρατιῶτες εἶμασθε, νὰ φύγωμεν, ὡς γυναῖκες;» (ἔτσι λέει στὸν Παρισινὸ Κώδικα).

Ἡ σύγκρουση τῶν δύο στρατευμάτων γίνεται τὴν ἐπομένη, ἐκεῖ στὴ θέση Βορίλλα-Λόγγου, βόρεια τῆς Καστοριάς, στὸν κάμπο τῆς Φλωρίνης. Οἱ Φράγκοι παθαίνουν τραγικὴ πανωλεθρία καὶ διαλύονται. Ἡ νίκη τοῦ Παλαιολόγου κερδίθηκε χάρις στοὺς τοξότες, ποὺ σημαδεύοντας τὰ ἄλογα τῶν ἐχθρῶν, ἀνάγκαζαν τοὺς βαριοὺς πολεμιστὲς νὰ πέφτουν καὶ ἐξουδετερώνονταν εὐκόλα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς.

1. Βλ. Μηλιαράκη, Ἱστορία Νικαίας, σ. 533.

Πάλι στὸν Παρισ. Κώδικα ἀναφερόμαστε:

*Καὶ ἀφῶν εὐρέθησαν περὶ μέσα εἰς τὰ φουσατά
τὸ τί ποιήσουν, οὐκ εἶχασιν, ἀν θέλουν καὶ μὴ θέλουν
πρὶν ἀποθάνουν ἄδικον θάνατον εἰς τὸν κόσμον
ὅλοι ἐπαραδόθησαν καὶ ὁ Πρίγκηπας ἀτὸς του.*

Ἔτσι ἡ μάχη τῆς Καστοριᾶς ἔδωσε ἄδοξο τέλος στὶς φιλοδοξίες καὶ στὰ σχέδια τῶν Λατίνων.

Ἐπειτα ἀπὸ μερικὰ χρόνια, τὸ 1263, στὴ μάχη τῆς Πρινίτσας, κοντὰ στὸν Ἄλφειὸ (Ρουφιᾶ) στὴν ἀρχαία Ὀλυμπία,—ὅταν οἱ Ἕλληνες προσπαθοῦσαν νὰ ἐδραιωθοῦν στὴν Πελοπόννησο,—μικρὸς ἀριθμὸς Φράγκων ἐνίκησε τὸν πολυαριθμότερο στρατὸ τοῦ σεβαστοκράτορα Κων/νου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Ὁ ποιητὴς τοῦ Χρονικοῦ, στὴν περιγραφή του σχετικὰ μὲ τὴ μάχη τῆς Πρινίτσας, τὶς συνέπειες καὶ τὰ ἐπακόλουθὰ της, βλέπουμε νὰ παρεμβάλλει ἓνα Φράγκο εὐγενή, μαντατοφόρο τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος συμβουλεῦει τὸν σεβαστοκράτορα, γιὰ τὴν πολεμικὴ τακτικὴ ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσει—κάνοντας μιὰ ἀναδρομὴ στὴ μάχη τῆς Καστοριᾶς (Πελαγονίας). Ἐκεῖ ἀναφέρει τὰ τεχνάσματα καὶ τὴν πονηριὰ ποὺ μεταχειρίσθηκε ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος γιὰ νὰ νικήσει τοὺς Φράγκους καὶ μᾶς δίνει ζωντανὰ μιὰ σύντομη καὶ ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς μάχης.

Μεταφέρουμε παρακάτω τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ χρονικοῦ μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ περιγραφή τοῦ ποιητῆ (στίχ. 4908-4923):

*Εἶδες εἰς τὴν Πελαγονίαν τὴν μηχανίαν ποῦ ἐποίκειν
τότε ὁ σεβαστοκράτορας κ' ἐκέρδισε τὸν κάμπον.
οὐδὲν ἐτήρησε νὰ εἰπῇ πολλὰ φουσσαῖα εἶχεν,
ἀλλὰ ἔβαλε τὴν μηχανίαν κι ἄφηκεν τὴν ἀντροίαν.
Οἱ πάντες ὅλοι ἐξεύρουν τὸς ὄλην τὴν οἰκουμένην,
εἰς τὸ κοντάρι καὶ σπαθὶ οἱ Φράγκοι εἶναι ἀντρειωμένοι.
Διὰ τοῦτο ὁ σεβαστοκράτορας, ὡς φρόνιμος ὅπου ἦτον,
τοὺς Ἀλλαμάνους ἔβαλεν κ' ἐσμίξαν μὲ τοὺς Φράγκους
διὰ ν' ἀπαντήσουν τὸν θυμόν, τὲς κονταρὲς τῶν Φράγκων
τοὺς Οὐγγρους ἔβαλε ἀπ' αὐτοῦ, τοὺς Τούρκους καὶ Κουμάνους,
ὄλους ἐκατεδόξευαν, Φράγκους τε καὶ Ἀλλαμάνους,
καὶ τὰ φαρία τοὺς ἔσφαξαν τὸν πόλεμο ἐκερδίσαν.
Ἐὰν ἔλειπαν οἱ σαγιττὲς ποῦ ἐσφάξαν τὰ φαρία,
ποτέ του οὐδὲν ἐκέρδαιναν τὸν πόλεμον ἐκεῖνον.
Εἶδες, δέσποτα, ἀφέντη μου, πῶς ἔσφαλες εἰς τοῦτο,
ἐκεῖ ὅπου σ' ἐπολύμησαν οἱ Φράγκοι στὴν Πρινίτσαν.*

καὶ λίγο πιὸ κάτω στίχ. (4936-4939).

.....

*Ἄς εἶχες βάλει, δέσποτα, ἐτότε τοὺς δοξιῶτες,
 νὰ ἰδεῖ τοὺς Φράγκους ὅτι ἔρχονται ἐκεῖσε πρὸς ἐσένα,
 νὰ εἶχασιν σφάζει τὰ φαρία ὅπου ἐκαβαλλικεῦάν,
 ἐκέρδαινες τους παρεντὺς, εἶχες τους ρικημένους¹.*

Αὐτὰ μνημονεύονται σχετικὰ μὲ τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν Βυζαντινῶν.

Ὁ ἴδιος ὁ Γουλιέλμος πιάνεται αἰχμάλωτος. Μαζὶ μ' αὐτὸν συλλαμβάνονται καὶ πάρα πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχες, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ συγγενεῖς τοῦ πρίγκηπα, οἱ Ἄνσῶ δὲ Τουσὺ (Ἄσελῆς ντὲ Τουθ) καὶ ὁ ἥρωικός Geoffroy de Bruyère (κοιν. Μισίρ Ντζεφρές), πιστὸς ἀνηψιὸς τοῦ Βιλλαρδουίνου, ὁ «ἐξακουστὸς στρατιώτης»,

*Ἦταν ὁ ἀντριχώτατος, ὁ ἀφέντης τῆς Καρταίνου,
 Ὅπου γὰρ τὸν ἐτρέμασιν σ' ὄλην τὴν Ρωμανίαν*

.....

Καὶ «ἦτον»... ἕνας ἐκ τῶν καβαλλαριῶν τοὺς πρώτους γὰρ τοῦ κόσμου.

(Χρον. Μορέως)

Ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας αἰχμαλωτίστηκε κοντὰ στὴν Καστοριά ὅπου κρυβότανε καὶ ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὰ δόντια του, ποὺ προεξείχανε, καθὼς λέει ὁ Ἄκροπολίτης. Στὴ συνέχεια τοῦ φέρθηκαν ἡγεμονικὰ καὶ τὸν μεταχειριστήκανε μὲ τιμὲς ἀνάλογα μὲ τὸ ἀξίωμά του. Τελικὰ ἀφοῦ πέρασε ἀρκετὸς καιρὸς, ἔφτασε συνοδεία τοῦ Σεβαστοκράτορα Ἰωάννη στὴ Λάμψακο, ὅπου βρισκότανε γιὰ νὰ παραχειμάσει ὁ ἀδελφὸς του Μιχαὴλ Παλαιολόγος.

δ) *Τὰ ἐπακόλουθα. Ρύθμιση καὶ ἐπικύρωση συμφωνιῶν*

Ὁ αὐτοκράτορας γιὰ νὰ ἀντάλλαγμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ Βιλλαρδουίνου, ζήτησε τὴν παραχώρηση τῶν ἐδαφῶν του στὸ Μοριά, δίνοντας συγχρόνως καὶ χρήματα γιὰ νὰ πᾶνε στὴ Φραγκιά, ὅπως λέει τὸ χρονικὸ, ν' ἀγοράσουν κτήματα.

*Ἐσὸν κι οἱ καβαλλάρου σου ὅπου εἶναι ἐδῶ μετ' ἔσου,
 νὰ σᾶς ἐβγάλω ἀπ' ἐδῶ, νὰ σᾶς ἐλευτερώσω.
 κι ἀμέτε κι ἀγοράσετε χῶρες εἰς τὴν Φραγκίαν,
 νὰ ἔχετε παντοτινὰ ἐσεῖς καὶ τὰ παιδιὰ σας
 κι ἀφήστε ἐμέναν τὸν Μορέαν ὅπου ἐνὶ ἰγονικὸν μου.*

1. Ἄνάλογα καὶ εἰς J. Buchon, Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le 13e siècle, Paris 1840-41, στίχ. 3580-3595 καὶ 3608-3611.

Ἡ πρόταση ὅμως αὐτὴ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὸν Γουλιέλμο χωρὶς καμιὰ συζήτηση, ἡ δὲ στάση του ὑπῆρξε ἀδιάλλακτη γιὰ ἄρκετὸ διάστημα, περίπου δύο χρόνια. Μετὰ ὅμως τὴν ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τὸ 1261, ὁ Γουλιέλμος ἄρχισε τὰ παζαρέματα, μὲ διάφορες δικαιολογίες, στὶς ἐπαφές ποὺ εἶχε μὲ τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ 1262, δηλ. μετὰ τρία χρόνια ἀπ' τὴν αἰχμαλωσία του, ἀναγκάστηκε νὰ συμβιβαστεῖ παραχωρώντας τὰ κάστρα τῆς Μάνης, τοῦ Μυστρά τῆς Μονεμβασίας καὶ τοῦ Γερακιοῦ (Ἱεράκιον κατὰ Παχυμέρη) καὶ ποὺ διαφέντευε τοὺς περήφανους Τσάκωνες. Ἡ συμφωνία αὐτὴ ἔκλεισε μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ὄρκων «φριχτῶν» συμμαχίας καὶ βοήθειας μεταξύ τους, ὅτι, ἂν κάποιος τρίτος ἐπιτεθεῖ, «νὰ τοῦ βοηθᾷ ὁ ἕτερος μὲ ὄλην του τὴν οὐσίαν» (Ε.Χ. στ. 4343).

Στὸ μυαλὸ ὅμως τοῦ πρίγκηπα ὑπῆρχε ἡ ἀπόφαση τῆς παρασπονδίας, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲ θὰ γινόταν ἐπίορκος, ἀφοῦ μὲ τὴ φυλάκιση τοῦ εἶχε ἀσκηθεῖ πίεση. Ἔτσι ἡ ἐκκλησία θὰ τὸν δικαίωνε καὶ θὰ τοῦ ἔλυνε τοὺς ὄρκους, πράγμα καὶ ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν πάπα Οὐρβανὸ Δ' (ὁ Παχυμέρης λέει Ἄλέξανδρο Δ', ποὺ εἶναι ὅμως ἀμφίβολο). Ὁ Παλαιολόγος ὅμως θέλοντας νὰ δέσει τὶς συμφωνίες αὐτές, ἔκανε καὶ κουμπάρο τὸν Γουλιέλμο «et firent comprange» (κουμπαριά-συντεκνία)¹, βάζοντας νὰ τοῦ βαπτίσει τὸ γυιό του, καὶ τὸν ὀνόμασε (τὸν Γουλιέλμο) Μέγα Δομέστικο, δημιουργώντας ἔτσι σχέση ὑποτέλειας λιζίου πρὸς ἡγεμόνα Βασιλέα καὶ κύριό του, σύμφωνα μὲ βυζαντινὰ καὶ λατινικὰ ἔθιμα («Se reconaissait le «vassal» de l'empereur grec», ὅπως λέει ὁ Α. Bon²).

Ἡ ἐπικύρωση τῆς ἐκχωρήσεως τῶν ἐδαφῶν καὶ φρουριῶν ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ πρίγκηπα, σύμφωνα δὲ μὲ τὸ Ἐθιμικὸ Δίκαιον τῶν Ἀσσιζῶν, δηλ. τὸν φεουδαρχικὸ νόμο, μὲ τὴ σύγκληση τῆς Μεγάλης Κούρτης (παρλαμέντο ἢ παρλαμάς). Ὁ λόγος ἦταν ὅτι στὶς Ἀσσιζες (Usages) ὑπῆρχε ὁ ὅρος ὅτι ὁ πρίγκηπας τῆς Ἀχαΐας ἦταν ὑποχρεωμένος, γιὰ ὅποιαδῆποτε ἐνέργειά του σχετικὰ μὲ παραχώρηση ἢ καταστροφὴ κάστρου τῆς ἐπικρατείας του, νὰ συμβουλευετοὺς τοὺς ὑποτελεῖς του. Ἡ Συνέλευση «τῶν Κυράδων», ὅπως ὀνομάστηκε, συνάχθηκε στὸ Νίκλι τὸ 1262 ποὺ ἦρθαν σάν ἀντιπρόσωποι τῶν συζύγων οἱ γυναῖκες τους, γιὰτί ὅλοι σχεδὸν οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες εἶχαν αἰχμαλωτισθεῖ ἢ σκοτωθεῖ· τὴν ἐκήρυξε δὲ ἡ Πριγκήπισσα Ἄννα, ἡ γυναῖκα τοῦ Βιλλαρδουίνου. Παρὰ τὶς πολλὰς ἀντιρρήσεις, ἰδιαίτερα τῶν λίγων ἀρσενικῶν ἀρχόντων ποὺ ἦταν παρόντες, ἡ ἀπόφαση πάρθηκε σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω.

Σ' αὐτὴ τὴ φάση τελειώνει τὸ ἱστορικὸ τῆς μάχης μὲ τὶς συνέπειές της.

1. Σ τ. Δ ρ α γ ο ὄ μ η, Χρονικὸν Μορέως, τοπωνυμικά, τοπογραφικά, ἱστορικά, Ἀθῆναι 1921, σ. 143.

2. Bon, Moreé Franque, τ. I.

Βέβαια, ο Γουλιέλμος γυρνώντας στο Μοριά πάτησε τους όρκους του και ξανάρχισε τον αγώνα. Πέθανε, εκεί όπου είχε γεννηθεί, στην Καλαμάτα στα 1278.

ε) *Ίστορική τοποθέτηση του γεγονότος. Γενική επισκόπηση*

Μελετώντας τις συνέπειες, σε σχέση με το αποτέλεσμα της σύγκρουσης, το γεγονός τουτο πρέπει να εκτιμηθεί στην ιστορία της Ελλάδος σαν μία από τις κυριότερες νίκες για την επιβίωση του Έλληνισμού. «Η μάχη της Καστοριάς (Πελαγονίας), λέει ο Gardner¹, μπορεί να θεωρηθεί σαν αποφασιστική για την ιστορία της δυτικής Ευρώπης». «Αν η όλη θρια μάχη στο Μαντζικέρτ της Αρμενίας (Αύγουστος 1071), υπήρξε μοιραία για την Αυτοκρατορία με την κατάρρευση της βυζαντινής Μ. Ασίας, όπου ο Ρωμανός Δ' Διογένης νικήθηκε κατά κράτος από το Σελτζούκο σουλτάνο Άρπ' Άρσλάν, (και που σημειώνεται σά σταθμός για τους Τούρκους), ή νίκη της Καστοριάς (Πελαγονίας) από τη (βυζαντινή) Νίκαια είναι το μέσο για την αποκατάσταση του Βυζαντίου στο Μοριά, το ξαναγέννημα της ιδέας της Ελλάδας και άνοιξε το δρόμο για την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1261. Είναι ένα πολιτικό γεγονός, τόσο σημαντικό, που οι συνέπειές του στον Ευρωπαϊκό χώρο είναι απροσδιόριστες. «Αν η έκβαση της μάχης ήταν ή νίκη των Φράγκων ίσως ή πολιτικοκοινωνική και δημοσιονομική όψη της Ευρώπης να είχε πάρει σήμερα τελείως άλλη όψη μορφή.

Είναι ένας σταθμός στη βυζαντινή ιστορία, γιατί όχι μόνο από τότε αρχίζει ή παρακμή της φραγκικής κατάκτησης στην Πελοπόννησο και γενικά των Λατίνων σ' όλοκληρη την κυρίως Ελλάδα, αλλά ανοίγει και νέους όρίζοντες με τη δημιουργία του Δεσποτάτου του Μορέως που γίνηκε τελικά ό πυρήνας της νέας ελληνικής σκέψης και ακτινοβολίας. Δεν είναι μόνο τα παλάτια, τα μοναστήρια, οι ναοί, οι καμάρες, οι εικόνες, τα βράχια και οι πλαγιές· είναι το φως, που εκεί γίνηκε Ίδέα και σκόρπισε παντού.

Ίσως δεν είναι χωρίς σημασία το ότι, έστω και συμβολικά, το 1821, ή ανάρσταση του Έθνους ξεκίνησε απ' αυτόν τον Έλλαδικό Χώρο.

Οί Έλληνες μάταια προσπάθησαν, αρχικά, με ανοργάνωτες τοπικές ενέργειες να επεκτείνουν την κυριαρχία τους και στις άλλες περιοχές της Πελοποννήσου. Μετά από άτυχους, άμφισβητούμενους και ίσως άσκοπους αγώνες, μόλις γύρω στις αρχές του 15ου αιώνα το Δεσποτάτο του Μορέως καταφέρνει να συγκροτηθεί σε κράτος, που να περιλαμβάνει σχεδόν όλη την Πελοπόννησο. Ήπιφανείς και άλλοι πρόσφυγες όλων των ειδών

1. The Lascarids of Nicaea, London 1912.

ἀπὸ τῆ Βασιλεύουσα, ἐπιστήμονες, ἔμποροι, τεχνίτες κ.λ. συρρέουν στὸ Μυστρά.

Εἶναι περίεργο ὅτι ὑπῆρξε μία τέλεια ἀντίστροφη ἐπίδραση στὸν Ἑλλαδικό, ἀλλὰ καὶ ἔξω χῶρο, τὴν περίοδο αὐτή, ποὺ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία σιγά-σιγά κατρακυλάει στὴν ἐξάλειψή της. Ὅσο προχωρεῖ ἡ παρακμὴ στὸ Βυζάντιο τόσο ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα στὸ Μυστρά, μεγαλώνει καὶ ἀναπτύσσεται αὐτεξούσια, μὲ ζωντάνια, ξαναγυρίζοντας στὰ δικά της ἀρχαῖα πρότυπα, δημιουργώντας μιὰ ἀναγεννησιακὴ μορφή, ποὺ γίνηκε ὁ πυρήνας πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς φλόγας καὶ διάδοσης σ' ὅλη τὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ πολιτιστικὴ τῆς ἐπίδραση καὶ τέχνη ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ Βυζαντίου καὶ μεταπηδᾷ στὸν ἐξωτερικὸ χῶρο, στὴ Δύση, σφραγίζοντας ἔτσι μὲ τὴν κλασικὴ ἑλληνικὴ σκέψη τὴν ἔνδοξη μακραίωνη μεσαιωνικὴ πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄπὸ τότε ἡ Δύση μὲ βάση αὐτὴ τὴν προσφορά θὰ προχωρήσει στὴ δημιουργία ἐνὸς ἀνανεωμένου πολιτισμοῦ, ποὺ θεμελιώνεται στὴν παρουσία τῆς Ἑλληνικῆς Σκέψης σὲ διάφορες ἐκδηλώσεις (ἐκφράσεις), σὰν ζωντανὴ συνειδητοποίηση τῆς ἀρχῆς τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν, γιὰ τὴ δημιουργίαν νέων μορφῶν, μὲ χρονικὴ προέκταση μέχρι τὶς ἡμέρες μας. Καὶ ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς ὅμως καὶ αὐτὸς ἀπὸ τότε ξεκινᾷ μὲ καινούργια μορφή, μέσα ἀπὸ δυσκολοδιάβατα ἐμπόδια, κάτω ἀπ'τὴν πίεση τοῦ Τούρκου κατακτητῆ, ἀκολουθώντας ἀνηφορικὰ μονοπάτια, πιστὸς στὴν παράδοση, γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἀναγέννησή του καὶ νὰ ὀρθωθεῖ ψηλὰ ὀλόσωμος στὸ ἀναστάσιμο σάλπισμα τοῦ '21.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

A. Γενικά ἱστορικὰ ἔργα

1. Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Κ. Παπαρρηγοπούλου, τ. 5ος.
2. Ἱστορία Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας Παν/μίου Καίμπριτζ (ἔκδ. Μέλισσα, τ. 1-2).
3. Ἱστορία Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας Α. Vasiliev, Ἄθ. 1973
4. Ἱστορία Ἑλλήν. Ἔθνους, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. 9ος.

B. Εἰδικὰ ἱστορικὰ ἔργα

5. Ἱστορία τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Ἄντ. Μηλιαράκη, Ἄθ. 1898.
6. Ἡ Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα W. Miller (μεταφορὰ Φουριώτη), Ἄθ. 1960.
7. La Morée Franque 1 (Texte), A. Bon, Paris 1969.

Γ. Φιλολογικὲς πηγὲς καὶ σχετικὲς μελέτες

8. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως Π. Καλονάρου, Ἄθ. 1940.
9. Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le 13eme siècle

(μετά σχετικῶν σημειώσεων). Ὅπου καὶ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τοῦ Παρισινοῦ κώδικα τοῦ Χρονικοῦ. J. Buchon, Paris 1840-1841.

10. Χρονικὸν Μορέως τοπωνυμικά, τοπογραφικά, ἱστορικά, Στ. Δραγούμη, Ἄθ. 1921.
11. Τὰ Χρονικά τοῦ Μορέως Ἀδ. Ἀδαμαντίου (ΔΙΕΕ τ. 6ος), Ἄθ. 1906.

Δ. Διάφορες ἄλλες βοηθητικὲς μελέτες

12. Γρατιανὸς Ζώρζης ἀθένητης Λευκάδος κλπ. Κ. Χοφφ - Ι. Ρωμανοῦ, Κέρκυρα 1870.
13. Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς Στ. Ράνσιμαν, Ἄθ. 1978.
14. Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας Ν. Σβορώνου, Ἄθ. 1976.
15. Γεννήθηκα στὸ 1402 Παν. Κανελλοπούλου, Ἄθ. 1967.
16. Τὰ 150 ὀνόματα τῶν οἰκισμῶν τῆς Λύγκου κλπ. Σωκρ. Λιάκου, Θεσσαλονίκη 1961.
17. Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἡ Δύσις Κ. Γιαννακοπούλου, Ἄθ. 1969.
18. Le Roi Manfred de Sicile et la bataille de Pelagonie M. Dendias (Melanges Diehl), Paris 1930.
19. Ἡ Καστοριά καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Παντ. Τσαμίση, Ἄθ. 1949.

Παράλειψίς μου θὰ ἦταν νὰ μὴν ἀναφέρω τὶς πηγές, δηλ. τοὺς Βυζαντινοὺς Γ. Ἀκροπολίτη, Νικηφ. Γρηγορά καὶ Γ. Παχυμέρη ἀπ' ὅπου βασίστηκα, διαλέγοντας μόνο ἐκλεκτικὰ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ἀπ' τὸ τεράστιο αὐτὸ ὕλικό.

Ἐπίσης σταχυολόγησα κάποιες ἀπόψεις ἀπὸ δυὸ-τρεῖς μελετητὲς ποὺ εἰδικὰ μνημονεύονται στὰ ἀνάλογα σημεία. Σημειῶνω συμπληρωματικὰ ὅτι πλούσια βιβλιογραφία βρίσκει κανεὶς σὲ ὅλες τὶς ἐκδόσεις τῶν πιὸ πάνω Γενικῶν ἱστορικῶν ἔργων (Α), καὶ ἕνας γενικότερος ἀρκετὰ λεπτομερειακὸς βιβλιογραφικὸς ὁδηγὸς τοῦ Σπ. Ἀσδραχᾶ περιέχεται στὸ βιβλίον τοῦ Ν. Σβορώνου ποὺ ἀνάφερα, (Δ) βιβλ. σημ. ἀριθμ. 14).

RÉSUMÉ

Frédéric Rochontzis, La restauration de l'hellénisme et la décadence franque. La Bataille de Kastoria (1259).

En 1259 la concurrence et la rivalité qui couvait entre les deux héritiers orthodoxes de Byzance, le royaume de Nicée et le despotat Grec d'Épire, concernant le rétablissement de l'Empire byzantin, dans tous ses droits héréditaires et dans toute sa splendeur précédente, par la récupération de la ville latine de Constantinople, se développa à la collision décisive entre les deux souverains, dans la Macédoine occidentale, au nord de Kastoria.

Ce fut un heureux hasard pour les Grecs de Nicée et de Paléologue et une malchance pour les Francs d'Hellade, la participation des ces derniers à cette dispute, en contractant une alliance entre le despote Michel II et leur chef le renommé et tout puissant prince d'Achaïe Guillaume de Villehardouin, gendre du monarque. Un autre secours remarquable fut encore rendu à Michel d'Épire (d'Arta) par son autre gendre, Mamfred Hohenstaufen, roi des deux Siciles, qui lui envoya ses meilleurs cavaliers Allemands, tandis que lui-même ne s'y rendit pas. La bataille au bassin de Pélagonie, eut lieu selon toute probabilité vers la fin d'août ou des premiers jours de septembre (1259), au point nommé Vorila Longos (Longou), qui correspond à peu près actuellement au village Lofi (Λόφοι), dans la plaine de Florina. Mais au dernier moment la veille de la bataille, le despote avec tout son armée se retire, pour des raisons plus ou moins précises. Les Francs malgré les conditions défavorables restent sur place et se décident à se battre, mûs par leur esprit chevaleresque, leur bravoure et leur amour propre. Ce sont les troupes du Sébastocrator Jean, frère du roi de Nicée Michel VIII Paléologue, qui emportent la victoire. La défaite des Francs fut complète. La plupart des chefs (des barons) et le prince lui-même se rendirent à leurs ennemis.

La bataille de Kastoria en Pélagonie, est un fait politique d'une importance considérable, à cause des conséquences imprévisibles pour le monde Européen: désormais non seulement la voie est libre pour la reprise de Constantinople — qui a eu lieu à 1261 par Michel Paléologue — mais en plus, elle a permis la réinstallation de Byzance en Morée.

Après trois ans de prison, pour obtenir sa liberté le fier Villehardouin,

fut forcé de s'entendre avec l'empereur et de lui rendre les forteresses de Lacedémonie et de Tsakonia (Mistra, Monembasie, Le Magne, et Géraki).

Si le résultat du combat fut une victoire des Francs, peut-être l'aspect au point de vue social, politique et financier d'Europe d'aujourd'hui serait tout différent. C'est une date remarquable, un grand événement dans l'histoire de Byzance, parce que dès ce moment-là, que commence la chute de la domination franque de Péloponnèse, mais aussi en général des Latins dans la Grèce proprement dite. En même temps, un horizon nouveau s'ouvre par la création du despotat de la Morée, qui devient enfin le noyau du nouvel esprit et du rayonnement helléniques, transformés en «Idée» qui se répandra dans le monde entier.

Cette pensée, qui jaillit du Mistra Byzantin, se développe libre, aux modèles de l'ancienne Grèce—du moment que dès l'époque de la dynastie des Anges, vers le 12ème siècle on remarque un retour aux valeurs traditionnelles grecques—a créé un aspect de renaissance qui deviendra l'étincelle se propageant dans tout l'Occident: dépassant les limites de Byzance, elle appose son sceau sur toutes les manifestations intellectuelles en dehors du pays, conciliant sa glorieuse marche moyenâgeuse avec l'esprit classique grec.

L'occident avancera en profitant de cette offre, vers la création d'une civilisation renouvelée sous une forme plus moderne qui se développe jusqu'à nos jours. Le nouvel hellénisme se met en marche lui-aussi, sous des nouvelles formes, pressé par le conquérant Turc, et avance par des chemins pénibles, trébuchant, fidèle à la Tradition, pour se dresser comme un seul homme à l'appel révolutionnaire de 1821.

Nous pouvons ajouter que ce n'est pas par hasard, mais peut-être c'est un symbole, que le mouvement insurrectionnel grec, a eu lieu dans ces terres de la Morée, en 1821.